

הקדמה למילון ערבית ספרותית - עברית - ערבית מדוברת

מילון זה מטרתו לשמש כלי עזר יעיל ושימושי למעיין בו. בעריכתו של מילון זה הונהגו חידושים רבים, שטרם היו כמותם במילונים דו-לשוניים. על כן ישכיל המשתמש לקרוא מבוא קצר זה כדי להפיק מן המילון את המרב. מילון זה יוצא לאור כהשלמה למילון התלת-לשוני השימושי עברית - ערבית מדוברת - ערבית ספרותית ומטרותיו דומות: זהו מילון שימושי וחדש, המיועד לקהל משתמשים מגוון שקורא ערבית ספרותית כשפת אָם או כשפה זרה, ומעוניין בפירושי המילים בעברית או בערבית מדוברת.

השפה הערבית ידועה בעובדה שיש בה שני רבדים או גוונים - השפה הספרותית והשפה המדוברת. השפה הספרותית היא שפת הקוראן, ושפת הכתיבה והקריאה, ואילו הערבית המדוברת היא שפת היום-יום, ולמעשה שפת האם של כל דובר ילידי של הערבית.

בערבית המדוברת ישנם להגים רבים המתגלים גם במדינת ישראל וכרוכים בעיקר בגורמים חברתיים וגיאוגרפיים. גורמים אלה כוללים הבדלים והבחנות בין מיושבים לנוודים, בין עירוניים לכפריים, בין גברים לנשים, בין בעלי דתות שונות, ובין דוברים הגרים בצפון, במרכז ובדרום הארץ. במילון שלפנינו לא הבאנו חלופות המשקפות הבדלי להגים אלה באוצר המילים, אלא השתדלנו להביא מילים שיובנו על-ידי דוברים מכל הלהגים בארץ. מילים אלה הן בעיקרן "עירוניות".

מילון זה מיוחד בכך שהוא מכיל שני מילונים: ערבית ספרותית-עברית, וערבית ספרותית-ערבית מדוברת. ניתן להשתמש בכל אחד מן המילונים האלה בפני עצמו, והלומד את שני התחומים יוכל להשוות בין המילונים. לעתים המילים בערבית הספרותית והמדוברת זהות לחלוטין, לעתים הן זהות אבל הגייתן שונה, ולעתים הן שונות לחלוטין.

קווים מנחים לעבודת התרגום: מילון זה קבע לעצמו להקל על המשתמש, וברוב המקרים הוצע פירוש אחד ממצה וקולע למילה. אם יש יותר מפירוש אחד, הפירוש השגור והרווח ביותר מובא ראשון ואחריו באים הפירושים הרווחים פחות. היות שלמילים רבות בערבית (כמו בשפות אחרות) ישנן משמעויות שונות, התלויות בהקשר שבו הן משמשות, צוינה בערכים רבים במילון המשמעות ההקשרית של המילה, כשהיא בסוגריים. עם זאת, כדי לא להגדיל את נפח המילון יתר על המידה, הגבלנו את עצמנו למשמעויות הקשריות בודדות, ובדרך כלל לשתי משמעויות שנראו לנו עיקריות.

כל ערך כולל את המרכיבים הבאים: **בעמודה הראשונה** - המילה בערבית ספרותית עם סימון צורת הנקבה בסוגריים מרובעים (כשהיא קיימת), **בעמודה השנייה** - התרגום לעברית עם סימון מין ומספר בסוגריים מרובעים והערות כגון 'דיבורי', ו**בעמודה השלישית** - המילה בערבית המדוברת.

הערכים במילון מסודרים בסדר האלף-בית בערבית הספרותית. לכל ערך ניתן תרגום ממצה, קולע, ובדרך כלל בודד. כאשר יש למילה יותר ממשמעות אחת, מובע הסבר המשמעות השונות בקצרה בסוגריים ליד הערך הראשי. משמעות משניות של אותו ערך מובאות בשורה נפרדת מתחתיו.

- כאשר למילה ספרותית יש כמה אפשרויות תרגום לעברית, התלויות בשדה המשמעות של המילה או בהקשר המשלבי שלה, נשמר לרוב הסדר הזה:
 - התרגום הנפוץ ביותר בעברית קודם לזה שנפוץ ממנו פחות;
 - התרגום במשלב הסגנוני הגבוה יותר קודם לנמוך יותר, כולל מילים מן הסלנג העברי;
 - תרגום למילה לועזית מופיע בסוגריים אחרי התרגום למילה עברית כשיש כמה אפשרויות תרגום.
- כאשר למילה בערבית ספרותית מופיע יותר מתרגום אחד לערבית מדוברת, נשמר הסדר לפי עיקרון סמנטי דומה לזה ששימש אותנו בתרגום לעברית.
- בעת הצורך מופיעות במילון מילים הלקוחות משפות זרות כמו האנגלית (האמריקאית), המשפיעות על אוצר המילים של הערבית הספרותית או המדוברת.
 - כאשר למונח בערבית משמשת בעברית רק מקבילה לועזית, נעשה בה שימוש כאילו הייתה עברית במקורה.
- כאשר למילה בערבית ספרותית מופיע יותר מתרגום אחד לערבית המדוברת, נשמר הסדר לפי עיקרון סמנטי דומה לזה ששימש אותנו בתרגום לעברית.
- הצורה הבסיסית בכל ערך היא במין זכר; כאשר נגזרת ממנו צורת נקבה (גם בשמות המספר) היא מופיעה לצדו בסוגריים מרובעים.
- ציון המין הדקדוקי נעשה רק בעמודת המילים בעברית. בערבית מקובל הסדר שלפיו צורת הבסיס (הצורה ה"בלתי מסומנת") היא צורת הזכר, והצורה שאחרי היא צורת הנקבה.

- ☐ **שמות יחידה ושמות קבוצה** השתייכות של מילה לקבוצה זו או לקבוצה האחרת מצוינת בסוגריים בעמודה הראשונה (בערבית הספרותית). עם זאת, לעתים הסתפקנו בשם הקבוצה ללא ציון שם היחידה כערך נפרד, או ללא ההערה בסוגריים.
بَذْر	[ז"ר]	بَذْر
بَذْرَة (لِسْمِ الْوَحْدَةِ)	[ז] [ז]	بَذْرَة
- ☐ **צורת הריבוי השלם** מופיעה לעתים רחוקות בלבד, ובדרך כלל כאשר בעמודה הערבית המקבילה (ערבית מדוברת או ערבית ספרותית) מופיעה צורת ריבוי שבור או כאשר בצורת הריבוי השלם ישנם ייחודים כלשהם.
- ☐ **הפעלים בערבית הספרותית והמדוברת** מובאים בצורת העבר בגוף הנסתר; לפעלים בבניין הראשון מובאת גם צורת העתיד הנסתר. לעומת זאת, בעמודה של השפה העברית מופיעה צורת העבר הנסתר כשאחריה שם הפועל (+ מקור) בסוגריים.
طَلَبَ (يَطْلُبُ)	ביקש, בָּקַשׁ (لְبָקַشׁ)	טָלַב (يُטَلِّب)
أَحَبَّ (يُحِبُّ)	אָהַב (لְאַהֵב)	חָבַב (يُחַבֵּב)
بَلَّغَ (يُبَلِّغُ)	גִּיבַשׁ, גָּבַשׁ (لְגַבֵּשׁ)	בָּלַג (يُبַלֵּג)
- ☐ יש לציין כי היות שבערבית המדוברת **צורת ה"מקור"** (בעברית: שם הפעולה) כמעט שאינה בשימוש, והדובר יעדיף עליה צורה פועלית נוטה בעבר או בעתיד, יהיה לרוב הבדל בין צורת מקור בערבית הספרותית לבין הצורה שתופיע בעמודת הערבית המדוברת.
- ☐ **מילות יחס** מוצרכות שייכות לקבוצה המובאת לעיתים רחוקות, רק כאשר הן משפיעות על משמעות הפועל.
- ☐ **שמות המספר** צורת שמות המספר (3-10, 11-19) שונה בערבית המדוברת ובערבית הספרותית: צורות הזכר והנקבה בערבית הספרותית דומות לצורתן בערבית (כגון: שלוש - לנקבה, שלושה - לזכר). לעומת זאת, צורת שם המספר בערבית המדוברת תלויה בהקשר התחבירי: במספרים 3-10 כאשר אחרי המספר מופיע השם הספור - צורת המספר היא קצרה (= צורת הנקבה בערבית הספרותית ובעברית), וכאשר המספר מופיע בתפקיד שמני (ללא שם עצם ספור), צורתו ארוכה יותר (= צורת הזכר בערבית הספרותית ובעברית). בערבית המדוברת במספרים 11-19 נשמטת ה-רי"ש של הסיומת "עשר" כאשר המספר מופיע ללא שם עצם ספור.

תעתיק האותיות

מאפיין ייחודי ושימושי של מילון זה הוא התעתיק. הערבית הספרותית כתובה באלף-בית הערבי, כפי שנהוג ברוב ספרי הלימוד והמילונים בארץ וכפי שהיה נהוג במסורת כתיבת הערבית-היהודית מדורי דורות. עם זאת, ישנם כמה ייחודים בכתיב הערבית הספרותית במילון וחלק מתעתיק הערבית המדוברת במילון אינו זהה לתעתיקים המשמשים בספרים ובמילונים אחרים.

כתיב המילים בערבית ספרותית

להלן ייחודיהם של הסימנים העיקריים של כתיב המילים בערבית הספרותית במילון (סטיות מהכתיב המקובל):

ה"וּעֻלָּה" (وَعْلَةٌ) אינה מופיעה כלל במילון; מילים שיש בהן "אֵלֶף קטנה" (أَلْف صَغِيرَةٌ) כגון כינוי הרמז "זה", "זאת", "ההוא" - נכתבו ב"פְתָחָה" רגילה (هَذَا، هَذِهِ، ذَلِكَ); בשילוב האותיות "לא" (لَا) מנוקדת ברוב המקרים רק האות השנייה, האֵלֶף; באות שניקודה דגש ופתח בתְּנִיין (شِدَّةٌ وَفَتْحَانٍ) נבלע לרוב אחד משני הפתחים בתוך הדגש. כאשר יש סמיכות בין שני שמות עצם מופיע ניקוד סופי בנסמך. לעומת זאת, בצירופי מילים הכוללים שם עצם ולואי אין כל ניקוד סופי (גם כאשר הלואי פותח ב"וּעֻלָּה").

להלן הסימנים העיקריים של תעתיק הערבית המדוברת המשמש במילון זה:

- הדגש (השדה) מסומן כ- מעל לאות, כמו בערבית ספרותית.
- נחציות בעיצורים** מסומנת בקו אופקי מעל לאות כגון \bar{a} , \bar{t} , \bar{d} . גם \bar{u} ו- \bar{q} , ללא קו אופקי, מציינות את ההיגוי הנחצי והאחורי כפי שהוא נהגה בעצורים המקבילים בערבית הספרותית.
- האות הערבית \bar{g} (המקבילה ל-g הרפה, או ל-r' האחורית כפי שהן נהגות בעברית) מצוינת ב- \bar{d} , עם קו אופקי מעליה.
- האות הערבית \bar{h} מצוינת כ- \bar{h} ' (מקבילה ל-כ' הרפה בעברית).
- האותיות המקבילות ל-th באנגלית (ונהגות כמו במילים thin, the) נכתבות כאן כ-d' (the) ו-t' (thin) בהתאמה, לפי הצורך.
- האות ו' נהגית כמו ה- w באנגלית.
- האות \bar{h} נכתבת תמיד בגימ"ל עם גרש (ג'), אף שלעתים היא נהגית כמו ז' בערבית המדוברת ובעברית בת זמננו. במילים אחדות נהגית "ג" כמו הגימ"ל בעברית; במקרים אלה אין גרש לאחר האות.

- תנועות ארוכות מסומנות באימות קריאה (א, ו, י בלתי מנוקדות).
- לציון תנועה קצרה אחורית גבוהה למחצה לא השתמשו בתנועת החולם החסר אלא רק בקובץ.
- השווא מופיע לרוב כמו בערבית הספרותית, גם כאשר בערבית המדוברת מופיע תנועת עזר המפרקת צרור עיצורים.
- תנועות עזר ותנועת סיומת הנקבה בסוף מילה מנוקדות בסגול או בחיריק.
- מפיך באות ה"א בסוף מילה משקף שיש לבטא אותה (בשווא), ואין היא משמשת כאם קריאה.
- צרור עיצורים בתחילת מילה עשוי להישאר, אך בחלק מהמילים נוספת למלה תנועת עזר הנכתבת על אל"ף. סימון זה נובע מצד אחד מן העובדה שהערבית המדוברת מתקרבת לערבית הספרותית בעניינים רבים, כולל היגוי המילה, וכי "בשטח" אין אחידות ומתקיימות צורות היגוי רבות ומגוונות.
- תווית היידוע "אל" נכתבת בין סוגריים. כאשר אין ניקוד באות "א" או "ל" או בשתייהן, הדבר משקף שאות זו איננה נהגית.

הטעמה בערבית הספרותית והמדוברת

לא סומנה הטעמת המילה בערבית. ניתן להשתמש לרוב בכללים האלה:
בערבית הספרותית: אין מטעימים את ההברה האחרונה במילה. כאשר ההברה הלפני-אחרונה סגורה היא תוטעם, אחרת תוטעם ההברה שלפני הלפני-אחרונה. **בערבית המדוברת:** כאשר ההברה האחרונה מורכבת מארבע יחידות (עיצור - שתי תנועות או תנועה ארוכה - עיצור; או: עיצור - תנועה קצרה - שני עיצורים) - היא תוטעם. במילה של שלוש או ארבע הברות, כאשר אין הברה ארוכה כנ"ל, תוטעם ההברה שיש בה שלוש יחידות בתנאי שאיננה האחרונה במילה. במילה של שתי הברות שאין בה הברה אחרונה ארוכה, תוטעם ההברה הראשונה. כאשר אמורות להיות שתי הברות ארוכות במילה (של ארבע יחידות), תוטעם האחרונה והקודמת תתקצר.

התרגום לעברית במילון

- כתיב וניקוד** הערכים במילון מובאים בניקוד מלא. אם הכתיב המלא של הערך שונה מכתבו החסר, מובא תחילה הערך בכתיב מלא לא מנוקד ואחריו הכתיב החסר המנוקד:
 דוגמה, דְּגִמָּה [נ] נִיסוּן, נְסִיוֹן [ז]
 ערכים או ערכי משנה בעלי יותר ממילה אחת מובאים רק בכתיב מלא ובניקוד מלא:
 מִיאָג אָוִיר [ז]

□ **צורת הנקבה** כשניתן לגזור מן הערך בזכר צורת נקבה, מובאת צורת הנקבה בסוגריים מרובעים [...] אחרי צורת הזכר.

אם צורת הנקבה נגזרת מצורת הזכר כמות שהיא בתוספת סיומת ת' בלבד, מובאת בסוגריים המרובעים רק הסיומת אחרי הסימן ~ :

צֵן-לְאוּמִי [ת] (צורת הנקבה תהיה: צֵן-לְאוּמִית)
צֵקְנִי [ת] (צורת הנקבה תהיה: צֵקְנִית)

אם צורת הנקבה נגזרת מצורת הזכר כמות שהיא בתוספת סיומת של תנועה ואחריה ה' או ת', מובאת צורת הנקבה כך:

דוּגְמָן [ת] (צורת הנקבה תהיה: דוּגְמִנִית, דוּגְמִנִית)
טוֹב [ה] (צורת הנקבה תהיה: טוֹבָה)

אם בגזירת צורת הנקבה חל שינוי כלשהו בהשוואה לצורת הזכר (בהגייה או בניקוד), מובאת צורת הנקבה במלואה בכתיב מלא ובניקוד מלא:

צֵעִיר [צֵעִירָה] מאוּחַר, מְאַחַר [מְאוּחַרָת]
חוּטִף [חוּטִפָּת] צוּעֲנִי [צוּעֲנִיָּה]
אָדוּם, אָדוּמָה [אָדוּמָה] דוּב, דֵּב [דוּבָה]

□ **ציון המין הדקדוקי** ציון המין הדקדוקי של שמות העצם מובא לאחר הערך: [ז] לשם עצם זכר; [נ] לשם עצם נקבה; [ז"ר] לשם עצם ממין זכר רבים; [נ"ר] לשם עצם ממין נקבה רבות.

סֵפֶר [ז] דְּמִי-קְדִימָה [ז"ר]
בְּרָכָה [נ] נְקוּדָתִים, נְקֻדָּתִים [נ"ר]

חשוב לציין שציון המין הדקדוקי בא בסוף הערך ומתייחס לערך הכולל:
בֵּית-כְּנֻסָּת [ז] צְפִיית שִׂיא [נ]

אחרי מספר ממין זכר בא הסימן [+ז], לאמור שלמספר זה מצטרף שם עצם יחיד זכר; אחרי מספר ממין נקבה בא הסימן [+נ], ואחרי מספרים הגדולים מעשר באים הסימנים [+ז"ר] או [+נ"ר] בהתאמה.

אָחָד [+ז] אָחָד-עָשָׂר [+ז"ר]
אָחַת [+נ] אָחַת-עָשָׂר [+נ"ר]

□ **סלנג** הסלנג הוא חלק טבעי של השפה, ולכן מן הראוי שיהיה חלק ממילון שימושי. שילובן של מילות הסלנג במילון יסייע למשתמש להשתלב בשיחה היומיומית, וסימונן של מילים אלו כמילות סלנג עשוי למנוע מהמשתמש מצבים מביכים, כשידע שבמקומות מסוימים עליו להימנע ממילים אלה.

מילות סלנג בעברית מסומנות ב-☺. לרוב יובא פירוש קצר למילות הסלנג:

דוּגְרִי (☺ = באופן גלוי)

פְּקָשׁוּשׁ [ז] (☺ = החטאה, החמצה)
מילות סלנג בעלות אופי גס מסומנות ב-☹.

היות שהערבית המדוברת נחשבת במקרים רבים לסלנג של הערבית הספרותית, לא סומנו מילות סלנג בערבית השתדלנו לשמור על רמת משלב דומה בתרגום הערך, בערבית ספרותית הן לעברית והן לערבית מדוברת.

□ **כתיב או הגייה לא תקינים** מילים רבות בעברית נהגות או נכתבות שלא לפי התקן שקבעה האקדמיה ללשון העברית. מכיוון שמילון זה מטרתו להיות כלי שרת לעברית המדוברת והיומיומית, מצאנו לנכון לציין לצד המילה התקנית גם את המילה הלא תקנית (אם בהגייה ואם בכתיב).
מילה שכזו באה בין צומדיים {...}:
בכתיב: אָפְנָה [נ] {אופְנָה} בהגייה: חֶרֶק [נ] {חֶרֶק}

שלמי תודה

תודתנו לפרופ' מ. פיאמנטה, לד"ר מ. זיתוני, לאָב י. אליחי ולכל הקוראים האחרים, שהעירו בכתב ובעל-פה על המילון התלת-לשוני השימושי (עברית - ערבית מדוברת - ערבית ספרותית), ושחלק מהערותיהם יושמו כבר במילון הנוכחי.

לבדיקת אוצר המילים נעזרנו בין היתר במילונים קודמים, שחברו על-ידי ד. אילון ופ. שנער, א. שרוני, ד. שגיב, י. קוג'מאן, וש. אלון, במילונו של י. אליחי, ובמילונים אחדים שהתפרסמו בחו"ל כגון מילונו של H. Wehr. כמו כן נעזרנו במילון הערבי-אנגלי של הערבית המדוברת בירושלים מאת עומר עת'מאן ותומס ניי (O. Othman and T. Neu, 2002).
"מכל מלמדי השכלתי" - ותודה לכולם.

נשמח לקבל תגובות והערות למילון חדש זה.

יהודית רוזנהויז

קיצור מקרא הסימנים

ביאור, הקשר, הסבר	(...)
ציון המין הדקדוקי או צורת הנקבה	[...]
ציון למילה רווחת בשפה אף שכתובתה או הגייתה אינם תקינים	{...}
ציון צורת המקור של הפועל בעברית	<...>
ראה בצורת כתיב שונה	מִן
חלופה עברית תקנית למילה לועזית	על
חזרה על כתיב צורת הזכר	~
הסבר או הקשר שונה המתייחס לערך הראשי	↔
מילת סלנג	☺
מילת סלנג בעלת אופי גס	☹

